

Стаття надійшла до редакції 15.07.2021 р.

Перевірено на плагіат 27.07.2021 р.

унікальність – 99.12%

<https://doi.org/10.17721/StudLing2021.19.75-87>

УДК 821.124-193.6:726.1(477.83)''17''

ЕПІТАФІЯ ЄЛИСАВЕТИ ГУМНИЦЬКОЇ ТА ІНШІ ЛАТИНСЬКІ НАПИСИ НАВАРІЙСЬКОГО КОСТЕЛУ

Маркіян Богданович Домбровський, leomarek@gmail.com

канд. філол. наук, доцент

Львівський національний університет імені Івана Франка

У статті вперше вводяться у науковий обіг латинські написи барокового костелу XVIII ст. у селі Наварія біля Львова (архітектор: Бернард Меретин, автор розпису: Антоніо Тавеллі та ін.). Крім тексту й перекладу, подано загальний огляд і класифікацію написів: меморіальний (епітафія фундаторки) і декоративні (написи розпису: текст-прототип, текст-коментар, підпис-заголовок, написи-''титри''). Публікація епітафії супроводжується докладнішим епіграфічним і філологічним коментарем. Показано, що вона поєднує в собі елементи індивідуальної і родинної епітафії, а також – фундаційного напису. Проаналізовано композицію і стиль тексту. Виявлено характерні для епіграматичного письма (сформовані ще в давній Греції) стильові риси (паралелістична й антитетична організація, тенденція до аналітизму, економія висловлювання, асиндетон тощо) і показано зв'язок тексту з епіграматичною традицією на рівні композиції і в плані слідування давнім жанровим моделям. Виявлено елементи, характерні для кенотафного типу епітафії та посвятної епіграми.

Написи розпису (окрім підписів, що іменують зображених святих) – це переважно прямі цитати або парафрази біблійних текстів і ранніх християнських авторів. Їх у статті наведено стисло, без коментарів: лише з перекладом і вказівкою першоджерела.

Ключові слова: костел у Наварії, Бернард Меретин, Антоніо Тавеллі, латинські написи, епіграфіка, Єлисавета (Ельжбета) Гумницька.

© Домбровський М. Б. [Домбровський М. Б.], leomarek@gmail.com

Епітафія Єлисавети Гумницької та інші латинські написи наварійського костелу [Епітафія Ельжбеты Гумницкой и другие латинские надписи наварийского костела] (Українською / На укр. яз.)

THE EPITAPH OF ELŻBIETA HUMNICKA AND OTHER LATIN INSCRIPTIONS OF THE CATHOLIC CHURCH IN NAVARIA

Dombrovskiy Markiyan B., leomarek@gmail.com

Ph.D., Associate Professor

Ivan Franko National University of Lviv

The article introduces in the scholar circulation for the first time the Latin inscriptions of a baroque church of the 18th century situated in the village of Navaria near Lviv (architect: Bernard Meretin, paintings by Antonio Tavelli). In addition to the text and translation, a general overview and classification of inscriptions is given. The publication of the epitaph is provided with a detailed epigraphic and philological commentary. It is shown that the text combines elements of an individual and family epitaph, as well as a foundation inscription. The composition and style of the text are analyzed. The characteristic features of epigrammatical writing (parallel and antithetical organization, a tendency towards analyticism, economy of expression, asyndeton) are revealed and the connection between the text and the epigrammatic tradition at the level of composition and in terms of following ancient genre models is shown. The elements characteristic of the cenotaph type of epitaph and dedicatory epigram are revealed.

The inscriptions of the paintings (except for the Saints' labels) are mainly direct quotes or paraphrases of biblical texts and early Christian authors. They are published with translation and sources, but without discussion.

Key words: catholic church in Navaria, Bernard Meretyn (Merettiner), Antonio Tavelli, Latin inscriptions, epigraphy, Elżbieta Gumnicka.

ЭПИТАФИЯ ЭЛЬЖБЕТЫ ГУМНИЦКОЙ И ДРУГИЕ ЛАТИНСКИЕ НАДПИСИ НАВАРИЙСКОГО КОСТЕЛА

Маркиан Богданович Домбровский, leomarek@gmail.com

канд. филол. наук, доцент

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
leomarek@gmail.com*

В статье впервые вводятся в научный оборот латинские надписи барочного костела XVIII в. в селе Навария возле Львова (архитектор: Бернард Меретин, автор росписи Антонио Тавелли и др.). Кроме текста и перевода, представлены общий обзор и классификация надписей. Публикация эпитафии сопровождается подробным эпиграфическим и филологическим комментарием. Показано, что она сочетает в себе элементы индивидуальной и семейной эпитафии, а также – фундаментальной надписи. Проанализированы композиция и

© Dombrovskiy M. B. /Dombrovskiy M. B./, leomarek@gmail.com

The Epitaph of Elżbieta Humnicka and Other Latin Inscriptions of the Catholic Church in Navaria [Epitafija Jelysavety Gumnyc'koi' ta inshi latyns'ki napysy navarijs'kogo kostelu] (in Ukrainian)

стиль текста. Виявлені характерні для епіграмматического письма (сформовані ще в древній Греції) черти стилю (паралелістическа і антитетическа організація, тенденція к аналітизму, економія висказування, асиндетон і т. д.) і показана зв'язь тексту с епіграмматическою традицією на рівні композиції і в плані слідовання древнім жанровим моделям. Виявлені елементи, характерні для кенотафного типу епітафії і посвятительной епіграми.

Епіграфіка росписи (криме підписей, іменуєщих изображєнных святых) – это преимущественно прямые цитаты или парафразы библейских текстов и ранних христианских авторов. Они приведены кратко, без комментариев: только с переводом и указанием первоисточника.

Ключевые слова: костел в Наварии, Бернард Меретин, Антонио Тавелли, латинские надписи, епіграфіка, Ельжбєта Гумницькая.

Вступні зауваження

У католицьких храмах Галичини, попри численні втрати, все ще можна знайти чимало латинських написів – як меморіальних (епітафії, фундаційні таблиці), так і декоративних (насамперед як складової розпису). І якщо історики ще з більшою чи меншою акуратністю і детальністю беруть до уваги зміст меморіальних таблиць, то мистецтвознавці на змісті і функції декоративних написів зосереджуються рідше.

А написи часто є важливою складовою храмового розпису: текст і зображення доповнюють одне одного, увиразнюють і поглиблюють символічні пласти. Їх врахування дозволяє краще і детальніше прочитати загальну концепцію розпису, а іноді без напису взагалі важко правильно ідентифікувати предмет зображення (пор. № 5 у цій публікації), особливо, коли розпис погано зберігся.

Також написи можуть допомогти в накресленні орієнтирів для пошуку джерел розпису. Особливо це стосується емблематичних елементів. А це своєю чергою дає краще уявлення в цілому про “текстосферу”, в якій оберталися проєктанти розпису.

Наварійський костел і його написи

Найдавніша інформація про парафіяльний храм у Наварії¹ – згадка про його знищення татарами 1618-21 р. Очевидно, саме з відбудовою після цих руйнувань пов'язана фундація Єлисавети Гумницької, про яку згадано

¹ Факти з історії храму викладено за [Ostrowski 1993, s. 53–64].

у її епітафії, збережений у сучасному храмі (напис № 1). Згодом храм зазнав ще не одного руйнування, після чого кожного разу відновлювався.

Протокол візитації бл. 1716–1725 рр. фіксує аварійний стан будівлі; 1739 р. її частково розбирають і до 1748 р. постає нова споруда – та, яку маємо зараз (арх. Бернард Меретин). Впродовж наступних десятиліть храм споряджували й декорували, а 1774 р. освятили. У радянський час костел був закритий і використовувався як склад. Знову став діючим римо-католицьким храмом у часи Незалежності: у 1992 р. наново освячений і згодом ремонтований.

Окрім епітафії Єлисавети Гумницької (№ 1) першої пол. XVII ст., що вмонтована в бічний наві у північну стіну, латинські написи у храмі є також у розписах пресбітерію (1770 р., № 2–9) і головної нави (очевидно, теж кін. XVIII ст., але іншого автора [Ostrowski 1993, s. 58, s. 61], № 10–17).

Серед цих написів можна виділити такі характерні для храмового розпису типи:

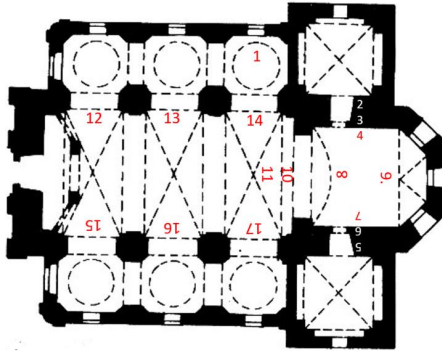
- підписи-заголовки, які прямо і лаконічно називають предмет зображення (№ 12–17);
- підписи до емблем: короткі афоризми, які разом з відповідними зображеннями пояснюють, проявляють чи поглиблюють символічне значення один одного (№ 2, 4, 5, 7, 9);
- текст-прототип (підпис у картуші): біблійна цитата, що була відправним пунктом для картини на відповідну тему (№ 8);
- коментар-роздумування (підпис у картуші) – міркування “на полях” зображеної сцени (у нашому випадку – цитата з коментарів Отців Церкви до Біблії: № 11);
- “титри”, що символізують: пряму мову героя-мовця – у вигляді рядків слів, що виходять з уст героя (№ 3); пряму мову героя-мовця – у вигляді напису на мальованій стрічці, на яку герой вказує (№ 10); текст, який бачить герой-реципієнт – у вигляді рядка слів, спрямованого до очей героя (№ 6).

Написи розпису – це переважно цитати чи парафрази біблійних текстів або ранніх християнських авторів. Підписи під святими в наві (№ 12–17) – це іменування святих зі стислим їх окресленням відповідно до того, чим вони славні. Більшість з цих окреслень, очевидно, були більше чи менше закріплені за відповідним святим і їх можна знайти в тогочасній літературі чи у підписах до гравюр. Підпис під Св. Валентином (№ 17)

створений ad hoc і пов'язує зображення з місцевим культом святого. Тексти емблем – також цитати (біблійні і з християнських авторів). Для більшості з них можна знайти аналоги в емблематичній літературі епохи (ті самі комбінації образу й тексту).

Написи наварійського костелу досі не ставали предметом ані епіграфічного, ані філологічного дослідження. Раніше публікувалася (без перекладу і аналізу) лише епітафія (№ 1).

У цій статті ми докладніше зупинимось на епітафії Єлисавети Гумницької, а для решти написів подамо лише переклад і джерела, залишивши докладніший коментар для іншої публікації, яка вже готується до друку.

Схема розташування написів

І. ЕПІТАФІЯ

№ 1. Епітафія Єлисавети Гумницької²

² Публікація без перекладу: [Ostrowski 1993, s. 59-60].

D(eo) O(ptimo) M(aximo). Multis hic ab annis haeredes a Zimnawoda Lesniowski vixere. Post fata, alio sepulchro maiorum conditi. Horum prope ultima haeredissa Helisabeth Humnicka vixit. Deo ad gl(ori)am, Deiparae ad honorem domu(m) hanc fundavit, extruxit, piaae posteritati conservatura(m) com(m)endavit, post fata in caelo meliore parte accepta, cineres hic suos deposuit a(nno) D(omini) M DCXXI[V] aetatis suae LX.

“Богові найкращому найбільшому. Багато років тут прожили дідичі з Зимної Води Лесньовські. Після смерті їх поховано в іншій могилі предків. Поряд жила остання їхня спадкоємиця (дідичка) Єлисавета Гумницька. Богові на славу, Богородиці на пошану цей храм вона уфундувала й спорудила, а добрим нащадкам заповіла зберігати; по смерті ж, кращою частиною взята на небо, тут зложила свій прах: року Господнього 1624-го, на 60-му році свого життя”.

Напис вирівняний по краях, з переносами, перший (D.O.M., більшого розміру, ніж основний текст) і останній рядки – центровані. В окремих словах (*Multis* (перше слово тексту), *Lesniowski*, *Humnicka*, *Deiparae* останнє *Post*) перша літера дещо більша від інших. Літера V без розрізнення V/U; лігатури: AE (всі), Th (*Helisabeth*); надрядковий знак “~” на позначення контракції (*gl(ori)am*), а також пропущеного *m*: *domu(m)*, *conservatura(m)*, *com(m)endavit*); знак переносу (:), крапки, коми.

Мармурова таблиця з написом вмонтована в надгробок з барельєфним погруддям Єлисавети Гумницької. Надгробок знаходиться всередині храму в бічній наві на північній стіні. Раніше, очевидно, знаходився у частково демонтованому 1739 р. храмі XVII ст. Ян Островський слушно зауважує, що кінцівка року смерті (*XXIV*) викарбувана “примітивно” і додає, що, “судячи з усього”, вона помилкова [Ostrowski 1993, s. 60]. Дата на епітафії справді вступає в суперечність з архівними даними: відомий документ вже 1627 р., за яким Єлисавета Гумницька вчиняла упosaження наварійського костелу [Dziedzicki 1885, s. 936]³. Можна припустити, що епітафія була створена ще за життя фундаторки, з “відкритою” датою смерті, яку було з помилкою дописано вже через певний час по її смерті. Число *LX* (вік померлої), схоже, теж простішою графіки, ніж основний напис. Автор надгробка невідомий.

Лесньовські в різний час володіли як Зимною Водою, так і Наварією [Boniecki 1898–1913, t. 14., s. 117–119]. *Єлисавета Гумницька* (Elżbieta

³ З посиланням на “Arch. Bernar. we Lwowie, C. t. 112, str. 1873”.

Humnicka) з Зимної Води – дружина Єжи Гумницького [Boniecki 1898–1913, t. 14, s. 119; t. 9, s. 9.], єдина донька Кшиштофа Лесньовського (†1620), дідица Наварії та ін., жидачівського войського (1591 р.), маршалка сеймику в Вишні (1607) [Boniecki 1898–1913, t. 14, s. 119]. Якщо вірити епітафії, вона мала би народитися 1564/1565, а померти 1624 р.

З філологічного погляду текст епітафії маркований характерними рисами епіграматичного письма: паралелістична і антитетична організація, схильність до аналітизму (прийоми розщеплення, “розчленування”), економія висловлювання, асиндетон тощо. Впізнаються елементи посвятної епіграми і кенотафної епітафії.

Текст розпадається на дві частини: (1) до *Humnicka vixit* – (2) від *Deo ad gloriam*. Друга частина – класична епітафія фундатора. Її структурний стрижень – однорідні присудки (перфекти)⁴ *fundavit, extruxit, commendavit, deposuit* (уфундувала, спорудила, доручила, положила). На цей стрижень паралельно нанизано прямі додатки (акузативи): при *fundavit* і *extruxit* – *domum* (храм), при *commendavit* – *conservaturam* (збереження), при *deposuit* – *cineres* (прах). Перші два присудки вибудовують текст за моделлю посвятної епіграми: храм наче дар підноситься (присвячується) Богові і Богородиці, причому двочленність сторони адресата провокує розщеплене подання й іншого стандартного елемента посвятної епіграми: мети (чи призначення) дару (чи посвяти): Богові *на славу*, Богородиці – *на пошану*. Модель, задана першими двома присудками, підхоплюється і третім: при *commendavit* так само маємо прямий додаток (*conservaturam*) і адресата в дативі (*piae posteritati* – *добрим нащадкам*). Але формальна тотожність конструкції насправді прикриває поворот у змісті повідомлення: ця частина вже не посвятна, а заповідальна, хоч ширше цей заповіт (щоб нащадки зберігали храм) теж є частиною посвятного дару фундаторки – і в цьому сенсі весь цей заповідальний сегмент разом з фундаційно-будівельним має спільну адресну частину: нащадки мають зберігати цей храм так само *на славу Богові і на пошану Богородиці*. Нарешті, останній присудок, не порушуючи заданого паралелістичного і аналітичного (розщеплювального) ритму, добудовує до цієї посвятно-заповідальної конструкції епітафійну кінцівку: *cineres deposuit* (положила прах). А метафора *haec domus* (ця оселя), якою іменовано в фундаційній частині храм і до якої відносить *hic* (тут) у частині епітафійній – ще один момент (поряд з ритмом), який

⁴ При одному еліптованому підметі *Helisabeth Humnicka*.

об'єднує всі сегменти в цілість: цей храм має стати *оселею* не лише для Бога з Богородицею, але й для праху фундаторки. Кінцівка підхоплює аналітизм посвятної частини традиційним епітафійним прийомом “розчленування покійного”: *кращою частиною* покійна взята на небо, а прах її лежить тут.

Якщо ця друга половина тексту (від *Deo ad gloriam*) цілком вкладається в стандарти фундаційно-епітафійних написів, то початок дещо несподіваний і вибивається з шаблону. Для родинних поховань очікуваною є модель, коли в епітафії вказано, що покійний ставить надгробок собі і своїм предкам, з якими його тут поховано. І початок цього тексту ніби відштовхується саме від такої моделі – але лише для того, щоб її заперечити: адже ті, біля кого прожила покійна і з ким би мала бути похована, насправді поховані в іншому місці зі своїми предками, а вона тут лежить сама.

Цікаво, що в цьому нестандартному зачині, свідомо чи несвідомо, відбилася (обігралася) модель кенотафної епітафії, найбільше схильної до прийому “розчленування покійного”: характерним її топосом було вказати, що тіло покійного на чужині, в морі тощо, а тут – лише плита, ім'я, напис тощо. У нашому випадку розчленовано місце життя (тут) і місце поховання (не тут). У наступному реченні від цих розчленованих Лесньовських відчленовується їхня спадкоємиця Єлисавета, щоб стати головною героїнею напису. І далі вже починається основна частина, яку ми проаналізували вище.

II. РОЗПИС ПРЕСБІТЕРІЮ

Пресбітерій розписував італійський художник Антоніо Тавеллі (1770) [Ostrowski 1993, s. 55]. Основу розпису складають три сюжетні сцени: *Притча про злих виноградарів* (склепіння), *Проповідь св. Павла про розп'ятого Христа* (північна стіна), *Битва Константина з Максенцієм біля Мульвійського моста* (південна стіна). Сцени на бічних стінах оздоблені зверху і знизу емблемами з написами на мальованих стрічках під ними, а в межах основних картин маємо навскісні написи, що символізують те, що герой промовляє чи читає. Сцена на склепінні також має “вгорі” (ближче до середини храму) емблему з написом на мальованій стрічці, а “внизу” (ближче до східного краю храму) – цитату з Біблії, яку власне ілюструє.

А. Північна стіна: *Проповідь апостола Павла і емблеми*

№ 2. Верхня емблема: *ковчег*

Nulla salus extra. – “Зовні нема спасіння”.

Це скорочена версія догматичної формули *extra Ecclesiam nulla salus* – “поза Церквою немає спасіння”. Формула походить з праць Кипріяна Карфагенського (III ст.)⁵.

№ 3. Основна сцена: *проповідь Павла*

За Островським [Ostrowski 1993, s. 57-8], фреска зображає проповідь апостола Павла про розп'ятого Христа (Дії, 13:27-31). На фресці проглядається напис у вигляді слів, які ллються з уст промовця. Очевидно, це була цитата апостола з названого місця. Проте зараз напис надто знищений і відчитати його не вдається.

№ 4. Нижня емблема: *Ной і веселка*

Aedificavi[t Noe altare] Domino. – “Спорудив [Ной] Господеві [жертвовник]”.

Середня частина напису знищена шпорою і загіпсована. Цитата – з Книги Буття 8:20 (*aedificavit autem Noe altare Domino*).

Б. Південна стіна: *Битва біля Мульвійського моста і емблеми*

№ 5. Верхня емблема: *Агнець Апокаліпсису*

Summo dignus honore. [A]poc(alypsis). 5 v(ersus) [8]. – “Достойний найвищої честі. [Одкровення], 5:[8]”.

Я. Островський [Ostrowski 1993, s. 57], очевидно, не взявши до уваги напису, ідентифікує емблему як “золотий тілець”. Зображення не дуже добре збережене, і за силуетами, які можна бачити, сцена справді схожа на класичний мотив поклоніння золотому тільцю. Але напис (і загальна тематика всього розпису пресбітерію) змушує бачити тут інший (візуально дещо схожий) мотив: *Агнець Апокаліпсису*.

№ 6. Основна сцена: *напис в небі*

In hoc signo vinces. – “Під цим знаком переможеш”.

№ 7. Нижня емблема: *пелікан*

Ut vitam [habeant]. – “Щоб [мали] життя”.

Джерело: *Єв. від Івана* (10:10).

⁵ У листі Кипріяна до Юбаяна “Про хрещення єретиків”: *salus extra Ecclesiam non est* (*Epistola ad Jubajanum de haereticis baptizandis*, 21) [Patrologia Latina, v. 3, col. 1123].

В. Склепіння: Злі виноградарі й емблема

№ 8. Підпис у картуші під сценою

Novissime misit ad eos filium suum. Agricolae autem ejecerunt eum extra vineam, et occiderunt. Mathaei cap(ut) XXI. – “Вреши послав до них свого сина. Та виноградарі викинули його з виноградника й убили. Матея 21”.

№ 9. Верхня емблема: мідна змія

Aspicientes vivent. Num(eratorum) Cap(ut) XXI [v. 8vo] – “Ti, хто будуть дивитися, житимуть. Числа 21[8]”.

III. РОЗПИС ЦЕНТРАЛЬНОЇ НАВИ

Розпис головної нави – робота іншого маляра, очевидно, також к. XVIII ст. Над головною аркою – чоловічий образ Вручення ключів Петрові, по боках – шість образів святих (Евлогій, Ян Непомуцький і Миколай – зліва і Фелікс з Аквиліном, Альбан і Валентин – справа). Під кожним образом – написи в картушах у стуккових рокайлевих обрамленнях, а чоловічий образ має ще “титровий” напис зі словами героя на мальованій стрічці. Підписи під святими справа подають їх як помічників у хворобах, а зліва підкреслюють радше загальніші заслуги перед вірою і Церквою.

А. Над головною аркою: Вручення ключів Петрові

№ 10. Слова Христа на стрічці вгорі сцени

Tibi dabo claves Regni Cael(o)ru(m). – “Дам тобі ключі Небесного Царства”.

Джерело напису: Матея 16:19.

№ 11. Коментар у картуші під образом

Ideo non Ioanni, non Angelis haec potestas commissa est, quia nunquam peccaverunt. Homini peccatori supra homines ordinatur, ut, dum in aliis suas recoli[t] passionem, mitem apud eos se praebeat et benignum. S(ancti) Chris(ostomi): 80 in Matth(aeum). – “Цю владу отримали не Іван і не ангели, бо вони ніколи не грішили. Над людьми поставлено грішного чоловіка, щоб, упізнаючи в інших власні пристрасті, він був до них м'який і лагідний. – Святий Златоуст: 80 [гомілія] на Матея”.

Б. Образи святих

№ 12. Св. Евлогій

S(anctus) Eulogius. Fidei seminator zelosissimus. – “Святий Евлогій. Ревний сіяч віри”.

Островський, описуючи фреску, замість Евлогія помилково називає тут Елігія [Ostrowski 1993, s. 58].

№ 13. Св. Ян Непомуцький

[*S(anctus) Ioannes Nepomusen(us). Patroneonae patronus.* – “Святий Ян Непомуцький. Покровитель Памненони [?]”.

Незрозуміло, що таке *Patroneona*. Можливо, помилка (художника чи реставратора).

№ 14. Св. Миколай

[*S(anctus) Nicolaus. Ecclesiae tutelarior patronus.* – “Святий Миколай. Покровитель-охоронець Церкви”.

№ 15. Святи Фелікс і Аквілін

[*S(anctus) Felix. S(anctus) Aquilinus. In peste salus.* – “Святий Фелікс. Святий Аквілін. У моровиці спасіння”.

№ 16. Св. Альбан

[*S(anctus) Albanus. Epileptorum [solatium].* – “Святий Альбан. [Розрада] епілептиків”.

№ 17. Св. Валентин

[*S(anctus) Valentinus. Mart[y]r. Etiam hic miraculis clarus.* – “Святий Валентин. Навіть тут дивами славний”.

Замість *Martyr* явно читається *Martier* (наслідок реставрації?).

Перегуки між написами

Варто звернути увагу на деякі взаємні перегуки між написами. Розпис пресбітерію об'єднаний наскрізною темою жертви і спрасіння через неї і, відповідно, через Церкву: жертву Христа символізує загибель господарєвого сина у притчі про злих виноградарів на склепінні (№ 8), про неї ж веде мову Павло в розписі північної стіни (№ 3), хрест як шлях до спасіння – центральна тема картини з Константином (№ 6). Ту саму тему розвивають і емблеми, причому між ними можна бачити ще ближчі переक्лики. Так, образ пелікана, який зцілює своєю кров'ю укушених змією пташенят (№ 7), перегукується з історією про порятунок для покусаних зміями ізраїльтян (№ 9). Обидва мотиви у свій спосіб символізують спасіння через Христа.

Перегукуються між собою й написи *Aspicientes [hoc signum] vivent* (№ 9) і *Hoc signo vinces* (№ 6): в обох випадках по-своєму йдеться про знак хреста – чи то в променистому знакові (*signum*) у небі, чи то в образі мідної

змії, створеної як знак (*pro signo*: Чис. 21:9). В обох випадках через співзвучні форми майбутнього часу виражено те, що має принести цей знак тому, хто буде з ним (*vivent – vinctes*: *переможеш – житимуть*), і в обох випадках це слова, що їх промовляє Бог як підказку, “рецепт” для спасіння: не лише Мойсей відповідно до цієї рекомендації мав створити образ змії – Константин також (відповідно до згодом отриманого уві сні тлумачення свого видіння) мав зобразити знак Христа на озброєнні у свого війська (Евсебій Кесарійський. *Життя Константина*, 1, 29).

Жертву Христа символізує Агнець на небесному престолі (№ 5), чин жертви – тема напису про спорудження післяпотопного жертовника (№ 4), тему спасіння через Церкву підхоплює напис під ковчегом (№ 2).

Написи під образами святих у наві теж підносять або тему спасіння від хвороб (права сторона), або тему Церкви, навернення до віри тощо (ліва сторона, а також чоловічий образ).

Окрім того, *Nulla salus extra* (№ 2) пресбітерію ближче перегукується з *In peste salus* (№ 15) у наві (спасіння серед хвиль – спасіння серед моровиці; пор. у інших випадках вище: спасіння серед змії, спасіння серед воронів і війни тощо).

По-своєму перегукується центральний мотив склепіння пресбітерію (№ 8) і чолового образу над аркою головної нави (№ 10): у притчі про злих виноградарів в пресбітерію, серед іншого, – образ старозавітних пастирів, які зловжили покладеними на них обов’язками, а в наві Ісус передає ці функції новозавітному пастирю – Петрові, хай теж недосконалому, але його недосконалість має своє призначення у сповненні Божого плану, що й пояснено у відповідному написі (№ 11).

Підсумки

Наварійський костел – дуже репрезентативна пам’ятка з погляду того, як функціонують латинські написи в просторі сакральної архітектури Галичини XVII–XVIII ст. Як ми бачили, у цьому невеликому парафіяльному костелі представлені найпоширеніші типи храмових написів: епітафія фундаторки репрезентує меморіальний тип написів, а декоративні написи представлені у фресковому розписі (написи в емблемах, підписи-називання, “титри”, тексти-прототипи, тексти-коментарі тощо).

Важливо прочитувати написи в контексті зображень, частиною яких вони є, і в контексті всієї концептуальної цілості храмового оформлення. Але важливо також виявляти й “вертикальні” контексти написів: бачити той загальний текстовий континуум епохи, частиною якого вони є. У випадку з епітафією ми показали її вписаність у давню традицію епіграматичного письма, яка сягає своїм корінням ще античності і має свою як літературну, так і епіграфічну історію. Що ж стосується написів розпису, на яких ми тут не зупинялися докладно, то вони вписані у свої континууми. Аналізуючи їх, важливо не лише встановлювати першоджерела цитат (Біблія, християнські автори), але простежувати і вторинні й третинні джерела, які ставали безпосередніми зразками й джерелами для авторів розпису. Це може дати краще уявлення про безпосередню “текстосферу”, в якій перебували ці автори, і навіть про “образосферу”, а отже, серед іншого, підказати напрямки, у яких мистецтвознавець може шукати візуальні зразки, якими надихалися художники. Ці питання будуть розкриті у нашій майбутній публікації, яка вже готується до друку.

Література:

1. Boniecki, Adam. *Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, 1898–1913.
2. Dz[iedzicki], Lu[dwik]. “Nawarya”. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, s. 936. Warszawa, 1885.
3. Ostrowski, J. K. “Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Nawarii” *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 1, s. 53–64. Kraków, 1993.
4. *Patrologia Latina*. Parisiis: Excudebat Migne, 1841–1855.

References:

1. Boniecki, Adam. *Herbarz polski: wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich*. Warszawa, 1898–1913.
2. Dz[iedzicki], Lu[dwik]. “Nawarya”. *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, t. 6, s. 936. Warszawa, 1885.
3. Ostrowski, J. K. “Kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Panny Marii w Nawarii” *Kościół i klasztory rzymskokatolickie dawnego województwa ruskiego*, t. 1, s. 53–64. Kraków, 1993.
4. *Patrologia Latina*. Parisiis: Excudebat Migne, 1841–1855.